

УДК: 339.13

ГЕРАСИМЕНКО А.Г.кандидат економічних наук, доцент, докторант
Київського національного торговельно-економічного університету**КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА: ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ**

Анотація. У статті здійснено бібліографічний аналіз існуючих підходів щодо визначення сутності та завдань конкурентної політики. Співставлення його результатів з індикаторами ефективності вітчизняної конкурентної політики, заснованої на вузькому, предметному підході до розуміння її змісту, дозволило виявити перспективи вдосконалення цієї політики в Україні. На прикладі розвитку ринкової інфраструктури обґрунтовано доцільність макропідходу до формування й реалізації конкурентної політики в Україні.

Ключові слова: конкуренція, конкурентна політика, ринкова інфраструктура.

Герасименко А.Г., к.э.н., доцент, докторант Киевского национального торгово-экономического университета

**КОНКУРЕНТНАЯ ПОЛИТИКА: ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ
И НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

Аннотация. В статье проведен библиографический анализ существующих подходов к определению сущности и заданий конкурентной политики. Сопоставление его результатов с индикаторами эффективности отечественной конкурентной политики, основанной на узком, предметном подходе к пониманию ее содержания, позволило выявить перспективы усовершенствования этой политики в Украине. На примере развития рыночной инфраструктуры обоснована целесообразность макроподхода к формированию и реализации конкурентной политики в Украине.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентная политика, рыночная инфраструктура.

Gerasymenko A.G., Ph.D. in Economics, Associate Professor, Postdoctoral Student of Kyiv National University of Trade and Economics

COMPETITION POLICY: ECONOMIC SUBSTANCE AND THE WAYS OF IMPROVEMENT

Summary. The article analyses current approaches to determination of an essence and a mission of competition policy. An economic literature review is used for it and the result of that review shows the dominance of narrow and domain-specific approach to Ukrainian competition policy substance. Matching such a result with indicators of current competition policy effectiveness let found some perspectives of Ukrainian competition policy improvement. Using the example of market infrastructure development the author grounds the need of use of macroapproach to Ukrainian competition policy formation and implementation.

Keywords: competition, competition policy, market infrastructure.

Постановка проблеми. Лібералізація національної економіки періоду 1990-х років запустила в Україні механізм конкуренції, але об'єктивно не змогла забезпечити його ефективної роботи. Конкуренція не є безумовним благом навіть у розвинених країнах, не говорячи вже про монополізовану економіку пострадянської України з деформованою інституційною структурою. Для забезпечення ефективної роботи конкурентного механізму вона потребує потужної противаги у вигляді конкурентної політики держави.

Перші паростки конкурентної політики в Україні з'явилися одразу по оголошенню курсу на ринкову трансформацію. Зокрема у 1992 році прийнято Закон України «Про обмеження монополізму та припинення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», яким запроваджувалися основні засади протидії монополізму і розвитку конкуренції в Україні; у 1993 році було створено Антимонопольний комітет України, до повноважень якого віднесено нормотворчу діяльність у сфері антимонопольної діяльності та розвитку конкуренції, дослідження ринків та встановлення монопольного становища окремих суб'єктів господарювання на них, розпорядчі та каральні функції по відношенню до порушників антимонопольного законодавства та ін.; у 1994 році запущено Державну програму демонополізації економіки і розвитку конкуренції як інструмент радикального запуску конкурентного середовища в Україні і т.ін. С тих пір конкурентна політика України у процесі власного вдосконалення пройшла цілий ряд системних перетворень, в основу яких було прокладено як вимоги базових програм розвитку вітчизняної економіки (серед таких – програма Л. Кучми «Україна: поступ у XXI століття» [1], програма В. Ющенка «Десять кроків назустріч людям» [2], програма В. Януковича «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [3]), так і висновки ґрунтовних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку конкурентної політики в Україні стали предметом дослідження багатьох українських вчених-економістів, серед яких В. Базилевич [4], З. Борисенко [5], А. Ігнатюк [6], О. Костусев [7], В. Лагутін [8], Ю. Уманців [9], Г. Філюк [10] та ін. Детально аналізуючи широкий спектр завдань, форм реалізації, інструментарію, а також окремі недоліки здійснення конкурентної

політики в Україні, ці вчені зазвичай розходяться в думках щодо сутності конкурентної політики як такої. Звідси випливають й існуючі дискусії щодо проблем та перспектив розвитку конкурентної політики в Україні.

Формулювання цілей статті. Виходячи з зазначеного вище метою цієї статті є з'ясування економічного змісту та масштабів здійснення конкурентної політики в Україні, формування на цій основі пропозицій щодо підвищення ефективності конкурентної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукового доробку перерахованих вище вчених, а також їх колег з Росії та країн далекого зарубіжжя дозволяє виділити два основних підходи до визначення сутності конкурентної політики, що розглядають її у вузькому та широкому значенні.

У вузькому значенні конкурентна політика розглядається як діяльність держави щодо обмеження монополізму та протидії зловживанням монопольним (домінуючим) становищем, захисту економічної конкуренції та розвитку ефективної конкуренції між суб'єктами господарювання [11]. Нехтуючи несуттєвими відмінностями в тексті визначень, що наводяться, та керуючись їх змістовною єдністю, можемо стверджувати, що така точка зору є домінуючою у вітчизняному законодавстві [12, ст.10], в сучасній практиці реалізації регуляторної політики держави [13-15]. Її дотримується ряд вчених-економістів, серед яких В. Геєць, В. Семиноженко і Б. Кваснюк [16, с.417], Г. Аніловська [17, с.131], Г. Филок [10, с.232], Ю. Уманців [9, с.309] та ін.

Щоправда, тут слід звернути увагу на те, що, незважаючи на наявну в їх визначеннях конкретизацію економічного змісту та напрямів реалізації конкурентної політики у її вузькому значенні, вони все ж залишаються відкритими і для більш широкого трактування через використання таких категорій як «ефективна конкуренція» [11], «оптимальне конкурентне середовище діяльності суб'єктів господарювання» [11, ст.10], а також через підпорядкування цілей конкурентної політики більш широким цілям забезпечення зростання суспільного добробуту в країні [10, с.231]. Як показує аналіз цілого ряду наукових праць вчених-економістів – прихильників широкого підходу до визначення змісту і завдань конкурентної політики, до числа останніх окрім власне захисту конкуренції, демонополізації, зниження бар'єрів входу в ринки / виходу з ринків, контролю за процесом ціноутворення підприємств-монополістів тощо відносяться захист прав споживачів, розвиток малого та середнього бізнесу, розвиток ринкової інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності національного товаровиробника, забезпечення належного рівня зайнятості населення, підвищення інвестиційної привабливості національної економіки, управління пропорціями економічного розвитку й економічний розвиток країни загалом (табл. 1).

Таблиця 1

Бібліографічний аналіз кола завдань конкурентної політики (широкий підхід)

Завдання конкурентної політики	Дослідник
Захист і розвиток економічної конкуренції	В. Геєць, В. Семиноженко, Б. Кваснюк, Г. Филок, Г. Аніловська, Ю. Уманців, З. Борисенко, Ф. Істербрук та ін.
Забезпечення економічної ефективності товарних ринків й економіки в цілому	В. Лагутін, А. Шастітко, С. Авдашева, С. Головінова, Л. Федулова
Підвищення конкурентоспроможності національного виробника і економіки в цілому	В. Лагутін, І. Князева, О. Мальцова, Ю. Рубін, Д. Манн та Д. Райт
Підвищення інвестиційної привабливості економіки	О. Мальцова, Ю. Рубін
Митно-тарифне регулювання	Ю. Рубін, О. Перепечкіна
Розвиток малого та середнього бізнесу	С. Серяковська, О. Перепечкіна, АМКУ
Забезпечення зайнятості	В. Лагутін, І. Князева, Дж. Друкер та Е. Фесер
Захист інтересів споживачів	В. Лагутін, О. Перепечкіна
Розвиток інфраструктури	О. Перепечкіна, АМКУ, В. Пугін
Управління структурними пропорціями розвитку	В. Лагутін, О. Мальцова, С. Серяковська, О. Перепечкіна,
Забезпечення сталого економічного зростання	В.Лагутін, ОЕСР, І. Гречишкіна

Джерело: Складено автором за [16, с.417; 10, с.232; 17, с.131; 9, с.309; 5, с.58; 18, с. 80-81; 19, с.193-196; 20, с.55; 21, с. 55; 22, с.99; 23, с.47; 24, с.424; 25, с.99-101; 26, с.154; 11; 27; 28, с.1-14; 29, с.393-395; 30; 31, с.11-21]

Наприклад, В. Лагутін визначає конкурентну політику як діяльність держави щодо створення та розвитку конкурентного середовища, регулювання конкурентних відносин і конкурентного процесу з метою підтримки та заохочення економічної конкуренції, боротьби з негативними наслідками монополізму, захисту законних інтересів підприємців і споживачів, сприяння розвитку цивілізованих ринкових відносин, створення конкурентоспроможного вітчизняного виробництва [19, с.193]. О. Перепечкіна під конкурентною політикою розуміє законодавчо затверджені дії держави, спрямовані на забезпечення ефективного використання економічних ресурсів і захист інтересів споживачів, що реалізуються через комплекс спеціально затверджених і економічно обґрунтованих інструментів [26, с.154]. У звіті Організації економічного співробітництва і розвитку основною метою конкурентної політики визнається підтримка та розвиток конкурентного процесу. При цьому останній являє собою процес забезпечення ефективного виробництва й розподілу продукції та послуг у часі

шляхом впливу на інноваційний розвиток й пристосування до технологічних змін з метою забезпечення стійкого економічного зростання [30]. І. Князева взагалі стверджує, що державна конкурентна політика охоплює майже все коло рішень, спрямованих на розвиток економіки, підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг національних виробників, забезпечення ефективної зайнятості [22, с.99].

Можна по-різному ставитись до наведених визначень, скажімо, критикуючи їх за надмірну широту. Наприклад, Г. Филук, коментуючи останнє з наведених визначень пише про його некоректність, про неприпустимість прирівнювання конкурентної політики до економічної політики держави в цілому, як це фактично зроблено І. Князевою [10, с.229]. І тут ми повністю погоджуємося з Г. Филук. Втім важливими, на наш погляд, є не стільки самі наведені формулювання змісту і завдань конкурентної політики держави, скільки обумовлене появою в економічній науці таких точок зору усвідомлення того, що держава може захищати конкуренцію й протидіяти ринковій владі не тільки забороняючи формування монополій та регулюючи цінову політику останніх у разі об'єктивності їх монопольного стану, але й використовуючи інструментарій цілого ряду інших напрямів економічної політики держави. Ю. Рубін пише: окремі елементи, що складають конкурентну політику, відносяться до антимонопольної, промислової, тарифної, податкової, інвестиційної політики у тій частині, в якій вони впливають на стан конкурентного середовища та створення конкурентних переваг [24, с.424]. На наш погляд, саме ці міжвидові ніші економічної політики й містять потужні резерви обмеження негативного впливу ринкової влади на економіку й активізації її окремих позитивних ефектів. Адже сучасна конкурентна політика в Україні, заснована на засадах вузького підходу, ілюструє свою недостатню ефективність за більшістю результативних показників, що підлягають моніторингу.

За останні 10 років кількість порушень Антимонопольним комітетом України справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції збільшилась майже у два з половиною рази (рис.1). Таке зростання є ілюстративним навіть незважаючи на недостатню коректність самого досліджуваного індикатора ефективності конкурентної політики. Адже зображена на рис. 1 динаміка показує не стільки активну роботу Антимонопольного комітету України по покаранню порушників, скільки безрезультатність здійснюваного в рамках чинної конкурентної політики адвокатування конкуренції. Не усуваються, а швидше множаться передумови вчинення антиконкурентних дій суб'єктами господарювання й органами державної влади, місцевого самоврядування та адміністративно-господарського управління та контролю.

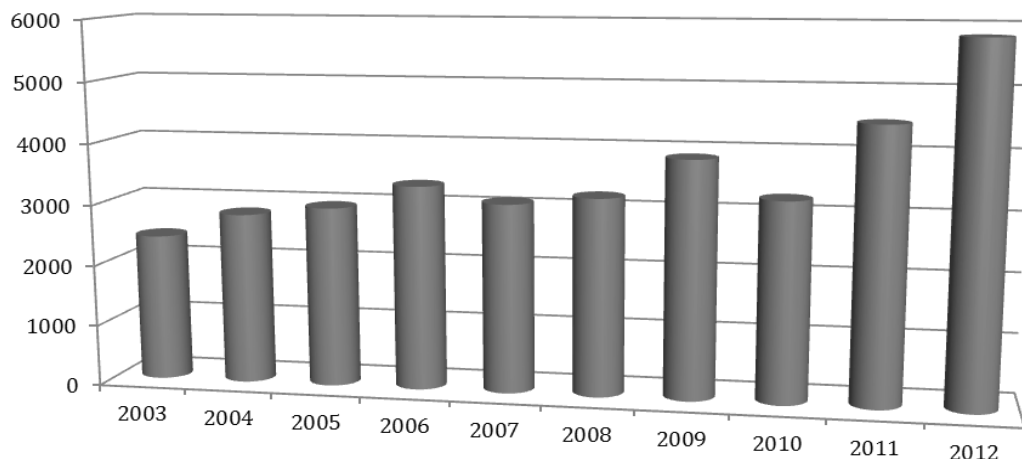

Рис. 1. Динаміка вчинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції в Україні, 2003-2012 рр.

Джерело: Побудовано автором за даними Антимонопольного комітету України [32-37]

Не менш ілюстративною є й динаміка зміни структурних передумов конкуренції у вітчизняній економіці. Протягом 2000-2013 років частка конкурентних ринків в економіці України немонотонно, але системно скорочувалася, втративши більше 8 % (рис. 2). Це означає, що незважаючи на усі дії Антимонопольного комітету України, що є провідним суб'єктом конкурентної політики в Україні, незважаючи на постійне оновлення нормативно-правової бази у сфері захисту й розвитку конкуренції і т.д. конкурентне середовище ілюструє стійку тенденцію до погіршення. Це при тому, що структурні передумови розвитку конкуренції є єдиним затвердженим на законодавчому рівні в Україні індикатором якості конкурентного середовища [38, ст.12]. Нагадаймо, що саме формування оптимального конкурентного середовища діяльності суб'єктів господарювання є першим і ймовірно найголовнішим завданням конкурентної політики, передбаченим Господарським кодексом України [12, ст.10].

Існуючий сьогодні вузький підхід до розуміння змісту та завдань конкурентної політики призвів до того, що макроекономічні ефекти конкурентної політики наразі не досліджуються, а отже, й не реалізуються. Основним полем здійснення сучасної конкурентної політики залишається окремий релевантний ринок. Кількість таких ринків є незліченною в українській економіці, розпорошуючи зусилля Антимонопольного комітету України з одного боку та відкриваючи широкі можливості для обумовлених регуляторним захопленням зловживань – з іншого. На противагу цьому широкий підхід до розуміння змісту, формування

завдань та конкретних заходів щодо реалізації конкурентної політики, на нашу думку, здатен підвищити ефективність останньої хоча б тому, що передбачені ним заходи чинять вже не точковий, а системний вплив на всю економіку України, а отже – володіють потенціалом мультиплікації проконкурентних ефектів вздовж широкої мережі задіяних ринків.

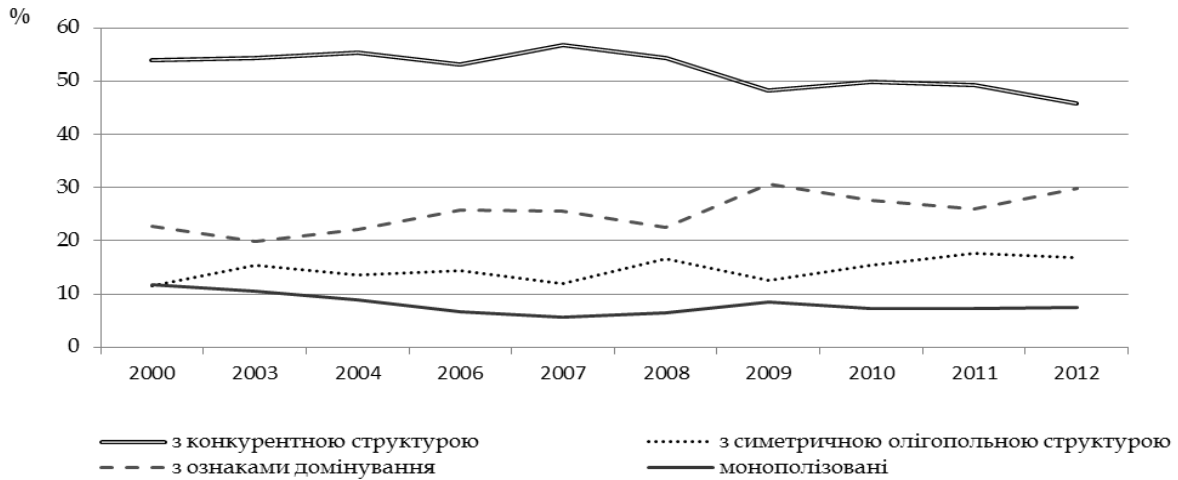

Рис. 2. Динаміка зміни структурних передумов конкуренції в Україні, 2000-2012 рр.

Джерело: Побудовано автором за даними Антимонопольного комітету України [32-37]

Для ілюстрації відповідних ефектів проаналізуємо детальніше один із нетрадиційних для вітчизняної конкурентної політики напрямів широкого спектру дії, включених до табл. 1, – розвиток інфраструктури. Гіпотеза, покладена в основу такого аналізу, передбачає, що каталізатором взаємозв'язку та взаємозалежності розвитку ринкової інфраструктури і конкуренції є інститут трансакційних витрат. Адже відсутність або недосконалість ринкової інфраструктури являє собою джерело зростання трансакційних витрат.

Якщо нерозвиненою є транспортна інфраструктура, суттєвою мірою звужуються територіальні межі ринків, формуючи високі вартісні бар'єри входження в ринок. Наприклад, відсутність якісного твердого покриття доріг в Україні, збільшуючи транспортні витрати зменшує територіальні межі ринку молока для промислової переробки, порівняно з іноземними аналогами. Так, в ході розгляду Чернігівським територіальним відділенням Антимонопольного комітету України справи про зловживання монополієм (домінуючим) становищем з боку ВАТ «Ічнянський завод сухого молока та масла» географічними межами ринку молока для промислової переробки було визнано територію декількох районів Чернігівської області [34]. В ході аналогічного розслідування, проведеного Американським міністерством Юстиції, територіальними межами ринку молока для промислової переробки було визнано територію 2 штатів – Меріленд та Вірджинія [39]. Загалом же вся територія Сполучених штатів Америки поділена між 11 територіальними ринками молока для промислової переробки [40]. Тоді як в значно меншій за розмірами Україні таких ринків – більше 30 [34].

Дроблення ринків має своїм наслідком їх концентрацію та монополізацію, що в зазначених умовах виявляється об'єктивною ринковою стратегією, заснованою на принципах економічної ефективності, а не антиконкурентною практикою, спрямованою на обмеження конкуренції. Втім створення таких структурних передумов на ринку неодмінно веде до зловживань з боку чинних учасників цих ринків, захищених від потенційної конкуренції нерозвиненістю транспортної інфраструктури.

Аналогічна ситуація спостерігається і в ряді інших видів діяльності та справляє свій негативний вплив на розвиток конкурентних відносин на всьому внутрішньому ринку України. Завищені бар'єри входження в ринок консервують неконкурентну структуру товарних ринків, спричиняючи обмеження конкуренції на них та зловживання.

Поглянемо тепер на інформаційну інфраструктуру в Україні та вплив цього інституту на розвиток конкуренції. За умов неналежної інформаційної інфраструктури, відсутності або недостатнього представництва авторитетних консалтингових, аудиторських, маркетингових компаній зростають трансакційні витрати контрактації, збільшуються ризики здійснення недобросовісної господарської практики, що забезпечує мультиплікацію трансакційних витрат, в тому числі й з огляду на наявність системних недоліків вітчизняного правосуддя. Таке зростання трансакційних витрат, як і в попередньому випадку, завищує бар'єри входження в ринок, мінімізуючи потенційну конкуренцію та консервуючи наявну ринкову структуру, змови і зловживання в рамках якої є лише справою часу.

Зазначені вище наслідки недосконалості інформаційної інфраструктури в межах окремих релевантних ринків на макроекономічному рівні доповнюються ізоляцією внутрішнього ринку країни від іноземного капіталу, як грошового, так і капіталу бізнес-традицій, нововведень тощо. Відсутність належної інформаційної інфраструктури знижує інвестиційну привабливість національної економіки, адже ефективно господарювання іноземних інвесторів в нових для них умовах, складному і непрозорому підприємницькому середовищі є малоімовірним за відсутності кваліфікованих місцевих бізнес-консультантів. І тільки розбудова належної

інфраструктури здатна змінити вектор руху капіталу крізь державні кордони України. Так, наприклад, створення в Україні декілька років тому кредитного бюро, забезпечивши доступ фінансових інституцій до релевантної інформації щодо платоспроможності потенційних позичальників та їх попередньої кредитної історії, одночасно перемістило Україну в Рейтингу простоти ведення бізнесу за критерієм «кредитування» на більш ніж 30 позицій [41, с.6].

Переходячи до аналізу фінансово-кредитної інфраструктури, слід зазначити, що її недостатня розвиненість, обмежуючи доступ підприємств реального сектору економіки до кредитних ресурсів, змушує їх накопичувати інвестиційні ресурси поступово, вилучаючи з прибутку. Для представників великого, наділеного ринковою владою бізнесу така альтернатива є хоч і не найкращою, але прийнятною. Додатне значення економічної ренти формує в них достатній базис для швидкого накопичення інвестиційного капіталу. Для малого та середнього бізнесу, що зазвичай є об'єктом, а не суб'єктом вилучення економічної ренти, можливості ефективної акумуляції інвестиційних ресурсів в умовах нерозвиненості фінансово-кредитної інфраструктури є вкрай обмеженими. Це поглиблює існуючі диспропорції розподілу ринкової влади в економіці, вкорінює неефективні відтворювальні пропорції в часі.

Особливо гостро така загроза стоїть перед українською економікою з огляду на фактичну нерозвиненість вітчизняного фондового ринку. Портфельне інвестування в Україні наразі фактично відсутнє, а нечисленні інвестиційні фонди сьогодні не стільки займаються акумулюванням коштів населення з метою комерційного інвестування, скільки управлінням фінансовими потоками представників великого вітчизняного бізнесу.

Не слід також забувати, що фондовий ринок окрім виконання функції перерозподілу тимчасово вільних коштів та їх акумуляції на виконання інвестиційних проектів, являє собою інструмент зміни структури власності в країні, концентрації капіталу, ринкової влади. Перерозподіл власності на національні активи, що відбувається через фондовий ринок забезпечує прозорість відповідних концентраційних угод, підвищує ефективність контролю за концентрацією суб'єктів господарювання як засобу запобігання монополізації вітчизняних товарних ринків й економіки в цілому. Наразі ж переважна більшість концентраційних угод відбуваються поза межами фондових бірж України. Так, за обсягу вітчизняного M&A ринку у 2012 році в 5 млрд. дол. США [42] сумарна вартість торгів акціями на вторинному ринку на всіх фондових біржах України за той же період склала 2,1 млрд. дол. США [43]. І тут слід розуміти, що далеко не всі ці 2,1 млрд. дол. США стосуються концентраційних угод. Певно, значна частина з них відображає угоди з купівлі-продажу міноритарних пакетів акцій. В таких умовах єдиним джерелом інформації про концентраційні угоди є їх нотифікація до Антимонопольного комітету України, що, з огляду на високі трансакційні витрати, стосується тільки обмеженого класу угод. Таким чином, недостатня розвиненість вітчизняного фондового ринку як ринкового інституту знижує ефективність конкурентної політики та економічної конкуренції загалом в економіці України, вимагаючи системного реформування інституційного середовища в країні в тому числі і за цим напрямом.

Висновки. Підсумовуючи результати аналізу перспектив підвищення ефективності конкурентної політики в частині формування ефективного конкурентного середовища в Україні шляхом удосконалення ринкової інфраструктури, виявляємо цікавий факт. Проведене дослідження окрім власне інфраструктурного елементу конкурентної політики у широкому сенсі проілюструвало також важливість та взаємопов'язаність ряду інших її складових. Якщо керуватися табл. 1, де на основі бібліографічного аналізу наведено одинадцять завдань конкурентної політики в її широкому значенні, то проведений вище аналіз дозволив актуалізувати вісім з них. А саме: захист і розвиток економічної конкуренції, забезпечення економічної ефективності товарних ринків й економіки в цілому, підвищення конкурентоспроможності національного виробника і економіки в цілому, підвищення інвестиційної привабливості економіки, розвиток малого та середнього бізнесу, управління структурними пропорціями економічного розвитку, власне розвиток ринкової інфраструктури та забезпечення сталого економічного зростання як підсумок всієї системи зазначених вдосконалень. Така системність взаємозв'язку між різними складовими нового формату конкурентної політики в Україні дозволяє очікувати і системних результатів її реалізації, а це – те, чого сьогодні найбільше бракує вітчизняній конкурентній політиці в її орієнтації на окремий релевантний ринок та переважно структурні прояви ринкової влади на ньому.

Список використаних джерел

1. Кучма Л. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004 рр. [Електронний ресурс] / Л.Кучма // Послання Президента України до Верховної Ради України №276 а/2000 від 23 лютого 2000 р. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1082.934.0>
2. Ющенко В. Десять кроків назустріч людям. [Електронний ресурс] / В. Ющенко // Програма Президента України В. Ющенко. 2005-2009 рр. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/docs/10kroktiv.pdf>.
3. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
4. Базилевич В.Д. Формування конкурентного середовища у транзитивній економіці / В.Д. Базилевич // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. – 2003. – №2. – С.24-28.
5. Борисенко З.М. Конкуренція держави як фактор розвитку економіки України: Монографія / З.М. Борисенко – К.: Таксон, 2004. – 326 с.

6. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання/ А.І.Ігнатюк. – К.:ННЦ ІАЕ, 2010-465 с.
7. Костусев А.А. Конкурентная политика в Украине. Монография. / А.А. Костусев. – К.: КНЭУ, 2003. – 310 с.
8. Лагутін В.Д. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки: монографія / А.Г. Герасименко, Л.С. Головка, Л.І. Дідківська та ін. За заг.ред. В.Д. Лагутіна. – К.: КНТЕУ, 2008. – 307 с.
9. Уманців Ю.М. Корпоративні структури у глобальному конкурентному просторі / Ю.М. Уманців. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 410 с.
10. Филюк Г.М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: Монографія. / Г.М. Филюк – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. – 404 с.
11. Проект Загальнодержавної програми розвитку конкуренції в Україні на 2014-2024 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48634
12. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
13. Про Національний план дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: Указ Президента України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/504/2011>
14. Про Національний план дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: Указ Президента України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187/2012>
15. Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»: Указ Президента України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/128/2013>
16. Геєць В. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: в 3 т. / Т.3: Конкурентоспроможність української економіки / За ред. В. Геєця, В. Семиноженка, Б. Кваснюка – К.: Фенікс, 2007. – 556 с.
17. Аніловська Г.Я. Державний фактор трансформаційних перетворень в економіках перехідного типу / Г.Я. Аніловська – Львів: Видавництво ЛКА, 2002. – 324 с.
18. Истербрук Ф. Пределы антимонопольного правоприменения / Ф.Истербрук // Экономическая политика. – 2010. - № 6. – С.75-98.
19. Лагутін В.Д. Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття / В.Д.Лагутін, О.О.Бакалінська, О.В.Вертелева та ін.; за заг. ред. В.Д.Лагутіна. – К.:Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 320с.
20. Шаститко А. Конкурентная политика в период кризиса / А. Шаститко, С. Авдашева, С. Головинова // Вопросы экономики. – 2009. – №3. С. 54-69.
21. Федулова Л.І. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / За ред. Л.І. Федулової. – К.: УКРІНТЕІ, 2007. – 812 с.
22. Князева И.В. Антимонопольная политика в России/ И.В. князева – М.: Изд-во «Омега-М», 2007. – 493 с.
23. Мальцова О.В Государственная конкурентная политика как форма поддержки конкурентоспособности предпринимательских структур / О.В. Мальцова // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2011. – № 1. – С.45-50.
24. Рубин Ю.Б. Конкуренция: упорядоченное взаимодействие в профессиональном бизнесе / Ю.Б. Рубин. – М.: Маркет ДС, 2010. – 464 с.
25. Манн Д. Инновации и пределы антимонопольной политики / Д.Манн и Д. Райт // Экономическая политика. – 2010. – № 6. – С.99-123.
26. Перепечкина Е.Г. Государственная конкурентная политика России / Е.Г. Перепечкина // Каспийский регион: политика, экономика, культура. – 2013. – №1 (33). – С.151-161.
27. Об утверждении Программы развития конкуренции в Российской Федерации: распоряжение Правительства Российской Федерации от 19 мая 2009 г. № 691-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.gov.ru/minrec/activity/sections/competition/programconcur>
28. Druker J. Regional Industrial Structure and Agglomeration Economies: an Analysis of Productivity in Three Manufacturing Industries / J.Druker, E.Feser // Regional Science and Urban Economies. – 2012. – Vol.42. – P.1-14
29. Серяковская С.Н. Проблемно-управленческая модель государственной конкурентной политики / С.Н. Серяковская // Многоуровневое общественное воспроизводство: вопросы теории и практики. – 2011. - №1. – С. 389-397.
30. OECD. Competition and Trade Policies: Their Interaction. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/7/51/2375610.pdf>
31. Гречишкина И.В. Конкурентная политика: понятие и эффективность / И.В. Гречишкина // Вестник МАП России. – 2003. – №4 – С. 11-21.
32. Звіт Антимонопольного комітету України за 2007 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=104930&cat_id=104929

33. Звіт Антимонопольного комітету України за 2008 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=144689&cat_id=144688
34. Звіт Антимонопольного комітету України за 2009 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=178067&cat_id=161760
35. Звіт Антимонопольного комітету України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=194113&cat_id=194112
36. Звіт Антимонопольного комітету України за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=212425&cat_id=212422
37. Звіт Антимонопольного комітету України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=95114&schema=main>
38. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2201-III (зі змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/100571>
39. Finch A. Political and Economic Motives for Milk Consumption / A. Finch, M. Henderson and J. Bryson // The Infrastructure of Milk in North California. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://infrastructureofmilk.blogspot.com/>
40. USDA. Cooperatives in the Dairy Industry. Report of United States Department of Agriculture. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rurdev.usda.gov/rbs/pub/cir116.pdf>
41. Doing business 2009. Comparing regulation in 181 economies. – Washington: Copubl. of World Bank, the International Finance Corporation, and Palgrave Macmillan, 2008. – 211 p
42. Основними гравцями на ринку M&A у 2012-му були українські компанії / ІнвестГазета – 19 грудня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investgazeta.net/company-news/osnovnimi-gravcjami-na-rinku-u-2012-mu-ukrainski-kompanii-163502> – назва з екрану.
43. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом січня-грудня 2012 року / Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/62/1364376809.rar

Стаття надійшла до редакції 24.02.2014